

You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Psalm pokutny (51) jego wydźwięk tekstowy i muzyczny w polskich śpiewach religijnych

Author: Antoni Reginek

Citation style: Reginek Antoni. (2007). Psalm pokutny (51) jego wydźwięk tekstowy i muzyczny w polskich śpiewach religijnych. "Studia Pastoralne" (2007), Nr 3, s. 107-115.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Ks. Antoni Reginek*

Katowice

PSALM POKUTNY (51) JEGO WYDŹWIĘK TEKSTOWY I MUZYCZNY W POLSKICH ŚPIEWACH RELIGIJNYCH

Psalmy należące do Objawienia Bożego są w kategoriach ludzkich modlitwami całych pokoleń osób wierzących, doświadczanych przez czas i różne życiowe sytuacje. Uczą nas także prawdziwego zwrócenia się do Boga, aby się z Nim spotkać, usłyszeć, zrozumieć. W tym też znaczeniu modlitwy te są szkołą mądrości życia¹. Autorzy psalmów najczęściej odwołują się w swoich utworach do miłosierdzia Bożego. W całym Psałterzu około 30 razy zwracają się do Boga z indywidualnym wezwaniem: „zlituj się nade mną” albo każą także wołać zbiorowo całemu Narodowi Wybranemu: „zlituj się nad nami”. Inicjalne wezwanie autora psalmu 51 („Zmiłuj się nade mną, Boże, w łaskawości swojej”) jest przede wszystkim żarliwą, osobistą prośbą do Boga o litość. Jest to wyraźna prośba grzesznika świadomego swojej winy. W klasyfikacjach gatunków psalmów to wołanie o litość i miłosierdzie jednoznacznie interpretuje się jako utwór z

* **Antoni Reginek**, ks. dr hab. – ur. 1948 roku, prezbiter archidiecezji katowickiej. Studia magisterskie w PAT w Krakowie, studia specjalistyczne z muzykologii kościelnej w Instytucie Muzykologii KUL, uwieńczone doktoratem w 1985 r. Aktualnie pełni funkcję adiunkta naukowo-dydaktycznego i wykładowcy muzyki kościelnej w Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Śląskiego. Tam też jest od 2005 roku prodziekan ds. Studentów. W tym samym roku uzyskał (w Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Opolskiego) tytuł doktora habilitowanego, na podstawie dysertacji *Pieśni nabożne” Franciszka Karpińskiego oraz psalmy w jego tłumaczeniu w przekazach źródłowych i tradycji ustnej*, Katowice 2005. Jest kapelanem Oddziału Śląskiego PZChiO, a od 2005 również prezesem Stowarzyszenia Polskich Muzyków Kościelnych.

¹ Por. W. Zatorski, *Psalmy – szkoła mądrości*, Kraków 2003, s. 7–10.

gatunku lamentacji, niektórzy bibliści dodają, że chodzi o lamentację jednostki². W wielu opracowaniach i przekładach psalmowych Ps 51 określany bywa skrótowo jako psalm *Miserere* i jest powszechnie umieszczany jako czwarty w grupie siedmiu psalmów pokutnych. W przekazach źródłowych modlitw i pieśni funkcjonuje on wręcz jako najważniejszy i najpopularniejszy psalm o wydźwięku pokutnym. Niewątpliwie do takiego gatunkowego zaszeregowania tego utworu przyczyniła się sama treść psalmowej modlitwy, ale także w bardzo dużym stopniu popularne przekłady i formy umuzyczenia tekstu. Sługa Boży Jan Paweł II w swojej książce *Pamięć i tożsamość* określił psalm *Miserere* jako jedną z najwspanialszych modlitw, odziedziczonych przez Kościół po Starym Testamencie³, a w swoich papieskich katechezach odwoływał się do jego wymiaru ponadczasowego: „Od wielu stuleci płynie on do nieba z tylu serc wiernych żydów i chrześcijan, niczym tchnienie żalu i nadziei skierowane do miłosiernego Boga”⁴.

Niniejszy artykuł jest próbą naświetlenia wciąż żywej recepcji psalmu 51, przejawiającej się w wariabilności przekładów tekstu, jak i w zróżnicowanych opracowaniach muzycznych. W najbardziej rozpowszechnionej dziś wersji przekładu psalmowego, według *Biblii Tysiąclecia*, Ps 51 nosi podtytuł „Wyznanie i prośba pokutnika”. Pierwsze wersety tego przekładu z języka hebrajskiego brzmią następująco:

*Zmiłuj się nade mną, Boże, w miłosierdziu swoim;
w ogromie swej litości zgładź nieprawość moją.
Obmyj mnie zupełnie z mojej winy
i oczyść mnie z grzechu mojego*⁵.

W Liturgii Godzin modlitwa tego psalmu proponowana jest regularnie jako pierwszy psalm w Jutrznii piątkowej każdego tygodnia cyklu modlitewnego, jak również w Jutrznii Wielkiego Piątku. Już w pierwszym wersecie jednak zauważamy odmienny wariant tekstowy, a mianowicie „w łaskawości swojej”, wprowadzany konsekwentnie w nowszych tłumaczeniach. Jeszcze inny fragment omawianego psalmu wszedł na trwałe do Liturgii Godzin. Chodzi mianowicie o werset 17, który brzmi: *Panie, otwórz wargi moje, a usta moje będą głosić Twoją chwałę*. Werset ten stał się „Zachętą” (*invitatorium*) do porannej modlitwy liturgicznej Kościoła.

² Por. S. Łach, *Księga Psalmów*, w: *Wstęp do Starego Testamentu*, red. tenże, Poznań – Warszawa 1973, s. 578.

³ Zob. *Pamięć i tożsamość. Rozmowy na przelomie tysiącleci*, Kraków 2005, s. 58.

⁴ *Katecheza na temat psalmu 51*, w: Jan Paweł II, *Jutrznia. Poranna modlitwa Kościoła. Pierwszy tydzień*, red. B. Widła, Warszawa 2003, s. 78.

⁵ Przekład benedyktynów tyńieckich. Ze względu na ograniczone ramy artykułu, w większości prezentacji samych tekstów, jak i w przykładach nutowych, zostaną przytoczone jedynie początkowe wersety, które stanowią już pewną ilustrację, a jednocześnie mogą zachęcić czytelnika do dalszych osobistych poszukiwań.

W kontekście błagalnej modlitwy grzesznika o przebaczenie winy ukazany zostaje obraz Boga miłosiernego i przebaczącego. Może bardziej jeszcze ten rys miłosierdzia wyraża łaciński tekst psalmu (tzw. Wulgata), do którego przez wieki odwoływało się wielu autorów, mający powszechne zastosowanie w psalmodii gregoriańskiej: *Miserere mei, Deus, secundum misericordiam tuam; secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam*⁶. Jan Paweł II chętnie nawiązywał do powyższego tekstu, podkreślając, iż „jest jakieś szczególne piękno w tym powolnym falowaniu słów łacińskich, a równocześnie falowaniu myśli, uczuć i odruchów serca”⁷.

Ważne znaczenie dla katolików w Polsce miało tłumaczenie Biblii dokonane przez ks. Jakuba Wujka, z 1599 roku, uchodzące za kanoniczny przekład, aż do ukazania się *Biblii Tysiąclecia*. Autor przekładu określa Ps 51 [50] jako „klasycznie pokutny” i oddaje słowa Wulgaty w następującym brzmieniu: *Zmiłuj się nade mną, Boże, według wielkiego miłosierdzia twego, a według mnóstwa litości twoich zgładź nieprawość moją!*⁸ To pełne skruchy i uniżenia żarliwe błaganie o miłosierdzie ma swoje fundamentalne oparcie w dobroci Boga i w nadziei wysłuchania ludzkiej prośby.

Arcydziełem wśród psalmowych przekładów pozostaje *Psalterz Dawidów* Jana Kochanowskiego, z 1579 roku. Ta poetycka parafraza, typowo renesansowa, humanistyczna, ujęła wersety psalmowe w strukturę stroficzną i kunsztowną szatę staropolszczyzny, ale sama wersja przekładu psalmu *Miserere* nie zdobyła szerokiej popularności:

Boże w miłosierdziu swoim nieprzebrany!
U Twych nóg upadam ja, człowiek stroskany;
Zmiłuj się nademną, zetrzyj moje złości,
Obmyj mię, oczyść mię z moich wszeteczności⁹.

Tekst tej psalmowej parafrazy włączył w swoje muzyczne dzieło Mikołaj Gomółka i zamieścił w *Melodiach na Psalterz polski*, wydanych po raz pierwszy w Drukarni Łazarzowej w Krakowie, w 1580 roku¹⁰.

Zdecydowanie większą popularność zdobyła poetycka parafraza psalmu *Miserere* autorstwa Franciszka Karpińskiego, z jego przekładu Psalterza z 1786

⁶ Por. *Liber usualis. Missae et Officii pro dominicis et festis cum canto gregoriano ex editione Vaticana adamussim excerpto*, Tournai 1954, s. 646, 689, 734, 1763, 1800, 1872.

⁷ *Pamięć i tożsamość...*, s. 59.

⁸ Podaję za: *Biblia to jest Księgi Starego i Nowego Testamentu, z łacińskiego na język polski przełożone przez ks. d. Jakóba Wujka. Dosłowny przedruk z autentycznej edycji Krakowskiej z r. 1599*, Lipsk 1898, s. 548, Drukiem W. Drugulina.

⁹ Podaję za: *Psalterz Dawidowy przekładania Jana Kochanowskiego. Z przedmową Bronisława Chlebowskiego*, Warszawa 1898, s. 64.

¹⁰ Por. Jan Kochanowski, *Psalterz Dawidów*, cz. V, *Melodiae na Psalterz polski przez Mikołaja Gomółkę uczynione*, wstęp i transkrypcja nut M. Perz, transkrypcja tekstu J. Woronczak, Wrocław 1990, s. 90.

roku¹¹. Poeta wprowadził później ten tekst do cyklu *Pieśni nabożnych* i opatrzył go dodatkowym podtytułem „Psalm pokutny”¹²:

Bądź mi litośny, Boże nieskończony!
Według wielkiego miłosierdzia Twego;
Według litości Twej niepoliczonej;
Chciej zmazać mnóstwo przewinienia mego.

Obmyj mię z złości, obmyj tej godziny;
Oczyść mię z brudu, w którym mię grzech trzyma;
Bo ja poznaję wielkość mojej winy,
I grzech mój zawsze przed memi oczyma.

Odpuść! przed Tobą grzech mój popełniony;
Boś przyrzekł, że ta kary ujdzie głowa,
Którą przyniesie grzesznik uniżony;
By niemówiono, że nietrzymasz słowa. [sic!]

Wspomnij zem w grzechu od matki poczęty;
Ztąd mi zła skłonność! Chociaż z drugiej strony,
Że lubisz prawdę, Twej mądrości świętej,
I Twych tajemnic jestem nauczony.

Jak trędotawych pokropisz mię zieleń,
Serce me nad śnieg będzie wybielone;
Tak moje uszy napełnisz weselem,
I pocieszą się kości poniżone.

Odwróć twarz Twoją od przestępstwa mego,
I wszystkie moje pomaż nieprawości;
Stwórz serce czyste, warte Boga swego,
A ducha prawdy wlej w moje wnętrze.

Nie oddalaj mię od ojcowskiej twarzy,
Nie chciej mi bronić Twojego natchnienia,
Wróć radość, którą niewinność nas darzy,
I racz mię w duchu utwierdzić rządzenia.

Odpuść! a ja to Twoje zlitowanie,
Powiem przed bracią memi grzesznikami;
Jak ich nauczę drogi Twojej, Panie,
Oni do Ciebie przybiegną tłumami.

¹¹ F. Karpiński, *Zabawki wierszem i prozą*, t. 5-6: *Psalterz Dawida. Nowo Przetłumaczony*, Warszawa 1786, w Drukarni J. K. Mci Rzeczypospolitej u XX. Scholarum Piarum. Psalm 51 [50] znajduje się w tomiku 5, s. 139–143.

¹² [F. Karpiński]: *Pieśni nabożne*, Supraśl 1792, s. 69. Całość tekstu psalmu z zachowaniem oryginalnej pisowni zob. A. Reginek, *Pieśni nabożne Franciszka Karpińskiego oraz psalmy w jego tłumaczeniu w przekazach źródłowych i tradycji ustnej. Studium teologiczno-muzykologiczne*, Katowice 2005, s. 353, 354. Tu podany tekst w pisowni współczesnej według zbioru: *Dziela Franciszka Karpińskiego*, wyd. Kazimierza Józefa Turowskiego, Kraków 1862, s. 109–111.

Zasłoń mię przed tym mym nieprzyjacielem,
Przed krwią, com przelał w mojej niezbożności!
Boże! język mój rozgłosi z weselem,
Tę folgę twardej Twej sprawiedliwości.

Chciej mi otworzyć usta moje, Panie,
Bym śpiewał chwałę Twojego imienia.
Jeśli chcesz ofiar; wszak na nie mię stanie,
Lecz nie tak miłeć są całopalenia.

Ofiara Bogu: żalem zdjęta dusza,
Serce skruszony i upokorzony;
To do litości najprędzej Go wzrusza,
Te dary miłe przed Nim położone.

Jeśli co usta zmazane uproszą,
Górze syońskiej chciej być dobroczynny;
Jerozolimskie niech się mury wznoszą,
I nie karz miasta¹³, bo ja tylko winny.

Gdy mi odpuścisz a miasto się wzmoże;
Wtenczas ofiarnych chlebów pełne stoły,
Całopalenia wtenczas przyjmiesz Boże!
I na Twój ołtarz położą Ci woły.

Utwór jest zbudowany z trzynastu strof czterowersowych, pisanych jedena-stozgłoskowcem, z regularną średniówką 5+6. Konsekwentnie zastosowany zo-stał rym nieparzysty (ab ab) żeński, w niektórych strofach ma on postać rymu głębokiego. Uważa się, że to jeden z psalmów najlepiej przetłumaczonych przez Karpińskiego, całość jest niezwykle harmonijna. Daje się zauważyć istotny dla jego psalmodii kierunek wyborów leksykalnych, tendencję do samogłoskowej, śpiewnej organizacji brzmieniowej, troskę o „pieśniowość” samego przekładu¹⁴. Tekst oddaje też zdecydowanie ducha epoki i osobowość poety. Szczególnie cha-rakterystyczny wydźwięk teologiczny ma brzmienie wersetu 6b: *Boś przyrzekł, że ta kary ujdzie głowa, którą przyniesie grzesznik uniżony* – modlitwa psalmi-sty odwołuje się tu do obietnicy uwarunkowanego miłosierdzia, a stąd wynika już postawa pokornego i pełnego ufności czekania na przebaczenie.

Psalm *Miserere* w przekładzie Karpińskiego od samego początku cieszył się popularnością i jego żywotność w przekazach źródłowych modlitw i pieśni jest poświadczona aż po współczesność. Najwcześniejsze świadectwo recepcji tego psalmu przedstawia *Śpiewnik* o. Pankracego Folwarskiego, z roku 1802¹⁵, gdzie

¹³ W tekście z *Pieśni nabożnych* jest w tym miejscu wyraz „inszych”.

¹⁴ Por. W. Tomaszewska, *Artystyczne i estetyczne walory psalmodii Franciszka Karpińskiego*, „Addimenta Musicologica Lublinensia” (Rocznik Instytutu Muzykologii KUL) 1,1 (2005), s. 153.

¹⁵ [P. Folwarski], *Ps 50. Miserere*, w: *Śpiewnik. Qui cantat bis orat*, Kraków 1802, s. 34.

tekst został rozszerzony o strofę doksologiczną, typową w tym zbiorze, oraz dodatkowo uzupełniony o aklamację za zmarłych:

Chwała bądź Bogu w Trójcy Jedynemu,
Oycu Synowi Świętemu Duchowi,
Jak była z dawna, tak i teraz jemu,
Niech słynie zawsze i ku wiek wiekowi.

Za Zmarłych

A duszom wiernych nayłaskawszy Panie,
Racz wiekuiste dać odpoczywanie,
Nie ustaiąca światłość niech im wiecznie,
W chwale niebieskiej przyświeca statecznie.

Ten dodatkowy czterowers potwierdza, iż dosyć wcześnie zaczęto wprowadzać tekst psalmu 51 w nabożeństwach za zmarłych. Tak jest przykładowo w zbiorze zatytułowanym *Śpiewy nabożne*, ks. Bernarda Bogedaina, gdzie psalm ten ma wręcz wskazane zastosowanie, a mianowicie „przy pogrzebaniu dorosłych”¹⁶. Próbowano też umuzyczyć tekst, komponując do niego różne melodie. Wśród wcześniej udokumentowanych znajduje się opracowanie melodyczne zamieszczone w *Chorale* Józefa Nachbara, z 1856 roku, które nie znalazło jednak zbyt szerokiej recepcji¹⁷.

Do większej popularności psalmu *Miserere* w przekładzie Franciszka Karpińskiego przyczyniła się nowa kompozycja muzyczna zamieszczona w *Śpiewniczku* ks. Jana Siedleckiego, opublikowanym w Krakowie w 1878 roku¹⁸. W następnym wydaniu zaznaczono, iż „melodye dawne czerpane są ze Śpiewnika X. Mioduszewskiego, a co do nowych melodyj te pochodzą albo od autorów którzy są wymienieni przy każdej pieśni, albo ze źródeł najpewniejszych”¹⁹. Ta pieśń ma wyraźne oznaczenie „Na Wielki Post. Nr 1, mel. nowa” [podkreślenie A. R.], wyróżnia się charakterystyczną zmianą sformułowania w incipicie: litośny – litościw oraz ograniczeniem tekstu do 7 strof. W kolejnym, nie tak czasowo odległym zbiorze, a mianowicie w *Śpiewniku szkolnym*, Mariana Rudnickiego, omawiany utwór znów ma zastosowanie w nabożeństwach za zmarłych i opatrzono go następującą wskazówką: „Ten psalm odpowiednim jest także w czasie mszy żałobnej – jak również nad grobem”²⁰.

¹⁶ *Śpiewy nabożne dla użytku katolików archidiecezyi gnieźnieńskiej i poznańskiej zebrane przez Ks. B. Bogedain. Rady regencyjnego, duchownego i szkolnego w Opolu, Poznań 1851*³. Utwór znajduje się w trzeciej części zbioru, nr 10, s. 139.

¹⁷ *Chorał, czyli dostateczny zbiór melodyj do przeszło 700 pieśni katolickich w języku polskim, ułożony na cztery głosy do grania na organach i śpiewania przez Józefa Nachbar, Berlin 1856*, mel. nr 116, s. 68. Por. A. Reginek, *Pieśni nabożne Franciszka Karpińskiego...*, s. 355.

¹⁸ *Śpiewniczek zawierający pieśni kościelne z melodyjami dla użytku młodzieży szkolnej. Zebrał X. J. Siedlecki, katecheta przy szkole pospolitej u św. Barbary w Krakowie* (wyd. pierwsze z nutami), Kraków 1878². Pieśń *Bądź mi litośny*, s. 59.

¹⁹ Ks. J. Siedlecki, *Śpiewniczek*, Kraków 1897³, s. 2. Pieśń *Bądź mi litościw*, s. 76.

²⁰ *Śpiewnik szkolny*, cz. I: *Pieśni kościelne katolickie*, zebrał i ułożył M. Rudnicki, Kraków 1890. Pieśń na s. 63, 64.

Klasyczny przykład podwójnego zastosowania psalmowej pieśni *Bądź mi litościw* przedstawia jeden z nowszych zbiorów modlitewnych, opatrzony tytułem *Wierzę w Ciebie Boże*²¹, gdzie utwór przedstawiony jest w całości w dziale pieśni postnych, a także odrębnie wprowadzono fragment psalmu (trzy strofy tekstu) w dziale pieśni za zmarłych²².

Wydaje się, że decydujący wpływ na niezwykle żywą recepcję omawianego psalmu w XX wieku, miało zamieszczenie go w jubileuszowym wydaniu *Śpiewnika Siedleckiego*, z 1928 roku²³, we wspomnianej już pieśniowej wersji melodycznej. Utwór *Bądź mi litościw* znajduje się tam w dziale „Pieśni przygodnych”, ale z wyraźną adnotacją Psalm 50 (pokutny).

We współczesnych zbiorach modlitw i pieśni tekst Karpińskiego ma już głównie zastosowanie jako pieśń wielkopostna o charakterze pokutnym. Tak jest na przykład w ogólnopolskim *Śpiewniku liturgicznym*²⁴, w zbiorach pieśni dla Polaków na obczyźnie²⁵, w zbiorze *Nabożeństwa pokutne*²⁶, czy w *Śpiewniku archidiecezji katowickiej (ŚAK)*²⁷.

Warto podkreślić ekumeniczny wydźwięk tekstu, jak i podobne przeznaczenie utworu, proponowane w najnowszym *Śpiewniku ewangelickim*, gdzie zamieszczono omawianą pieśń w dziale nabożeństw pt. „Pokuta i spowiedź”²⁸.

Psalm *Miserere* stanowi pod względem treściowym szczególną kumulację wielorakich funkcji modlitwy, dlatego, być może, przekładów tego właśnie tekstu psalmowego jest najwięcej, ale badania przekazów źródłowych dowodzą, iż szczególną popularność zdobyła właśnie wersja przekładu Karpińskiego, w czym niewątpliwie pomogły również wartościowe opracowania muzyczne²⁹. Wydaje się, że pieśń wielkopostna o wydźwięku pokutnym *Bądź mi litościw* ukazuje niezwykle trafne umuzycznienie poetyckiego tekstu (linia melodyczna, tonacja molowa), jak i świetne funkcjonowanie samej pieśni.

²¹ Oprac. ks. W. Wojdecki, Warszawa 1979.

²² Zob. tamże. Pieśń na s. 506, 580.

²³ X. J. Siedlecki, *Śpiewnik kościelny z melodjami na 2 głosy, zawiera pieśni polskie i śpiewy łacińskie oraz różne nabożeństwa i modlitwy. Wydanie jubileuszowe (1878–1928)*, oprac. x. W. Świerczek, ze współudziałem B. Wallek Walewskiego, Kraków 1928, s. 300. Ten zbiór, jak i jego późniejsze edycje, wywarł duży wpływ na kształtowanie się śpiewów kościelnych w różnych dzielnicach kraju. Por. A. Reginek, *Pieśni nabożne Franciszka Karpińskiego...*, s. 272, 273.

²⁴ Red. K. Mrowiec [i in.], Lublin 1991. Pieśń nr 121, s. 171.

²⁵ *Śpiewnik stulecia Orchard Lake*, red. W. Budweil, J.F. Kawecki, Orchard Lake (Michigan) 1990, s. 371.

²⁶ Zebrał i oprac. ks. E. Piotrowski, cz. I: *Dodatek III. Śpiewy*, Sandomierz 1997, nr 3, s. 473.

²⁷ Zebrał i oprac. ks. A. Reginek, Katowice 2000. Wyd. 2: *Śpiewnik kościelny*, Katowice 2002, pieśń nr 109, s. 113.

²⁸ *Śpiewnik ewangelicki. Codzienna modlitwa, pieśń, medytacja, nabożeństwo*, wybór pieśni, red. i oprac. Międzykościelna Komisja Śpiewnikowa, Bielsko-Biała 2002, pieśń nr 416, s. 583.

²⁹ Por. A. Reginek, *Pieśni nabożne...*, s. 206, 212, 250, 255.

Przykład najbardziej rozpowszechnionej wersji melodycznej ze *Śpiewnika Siedleckiego*, chętnie śpiewanej również współcześnie i przedrukowywanej (z regionalnymi wariantami) w kolejnych zbiorach śpiewów kościelnych (zob. ŚAK, nr

1. Bądź mi li - toś - ny, Bo - że nie - skoń - czo - ny ! We - dług wiel -
 kie - go mi - ło - sier - dzia twe - go, We - dług li - toś - ci
 twej nie - po - li - czo - ny, Chciej zma - zać mnó - stwo prze - wi - nie - nia me - go.

Szczególny sentyment do tej pieśni miał Sługa Boży Jan Paweł II. Potwierdza to jego wypowiedź skierowana do rodaków podczas audiencji generalnej w dniu 5 grudnia 2002 roku, kiedy to dosłownie przytoczył początkowy fragment psalmu – pieśni Franciszka Karpińskiego – *Bądź mi litościwy*, podkreślając tym samym znaczenie i doniosłość jej przekazu ewangelicznego. Jeszcze bardziej rangę tego tekstu zaznaczył w bardzo osobistej refleksji, zamieszczonej we wspomnianej już książce *Pamięć i tożsamość*:

Niektóre współczesne przekłady, a zwłaszcza melodie są na swój sposób przejmujące: Bądź mi litościwy Boże nieskończony, według wielkiego miłosierdzia Twego! [...] Te słowa właściwie nie wymagają żadnego komentarza. One mówią same za siebie. One same objawiają prawdę o kruchości moralnej człowieka. Oskarża on siebie przed Bogiem, bo wie, że grzech jest przeciwny świętości jego Stwórcy. Równocześnie też człowiek – grzesznik wie o tym, że Bóg jest miłosierdziem i że to miłosierdzie jest nieskończone³⁰.

Z tekstem psalmu *Miserere*, w bardziej swobodnym tłumaczeniu, opracowano jeszcze kilka innych pieśni o wydźwięku pokutnym. W *Śpiewniku kościelnym archidiecezji katowickiej* są to następujące utwory: „Boże litościwy, zmiłuj się nade mną” (ŚAK, nr 112); „O, Boże mój, o, Zbawicielu mój” (ŚAK, nr 117) – obydwie śpiewy z refrenem do tekstu Ps 51(50) w przekładzie ks. Stanisława Ziemiańskiego, z muzyką ks. Josepha Gelineau; „Zmiłuj się, Boże, zmiłuj nad grzesznikiem” (ŚAK, nr 122) – autor tekstu oznaczony inicjałami J.W., opracowanie muzyczne Teofil Klonowski. Ta pieśń w przekazach śpiewów kościelnych występuje często w dziale pieśni za zmarłych. Ponadto typowo psalmodyczny charakter zachowuje utwór „Zmiłuj się nade mną, Boże” (ŚAK, nr 123), podany w wersji z *Chorału Opolskiego*.

³⁰ Zob. s. 59, 60.

Zmiłuj się nade mną, Boże w łaska - wość - ci swo - jej,

W ogromie swej litości zglądź nie - pra - wość mo - ja.

Pewne parafrazy tekstowe psalmu *Miserere* jak i odniesienia do melodii typowo psalmodycznej znajdujemy jeszcze w śpiewach na aspersję: „Niech błogosławiony będzie Bóg” (ŚAK, nr 2), z muzyką ks. Karola Mrowca, oraz „Pokropisz hizopem, Panie” (ŚAK, nr 3), z tekstem według modlitewnika *Skarbiec Modlitw i Pieśni*, muzyka z *Chorału* Józefa Nachbara.

Oprócz wydźwięku ściśle pokutnego, psalm 51 wyraża również pełną ufności modlitwę błagalną o przebaczenie i pomoc Bożą w nawróceniu³¹. Głębia duchowa psalmowej wypowiedzi dotyczy „człowieka wszystkich czasów i wszystkich szerokości geograficznych, gdy doświadcza na sobie odpowiedzialności za grzech”³². Z tego natchnionego tekstu wynika również mocne przekonanie, iż nawrócenie i pojednanie z Bogiem nie jest jedynie dziełem ludzkim, ale bardziej jeszcze poruszeniem skruszonego serca, „pociągniętego i dotkniętego łaską, pobudzającą do odpowiedzi na miłosierną miłość Boga, który pierwszy nas umiłował” (KKK 1428).

THE TEXT AND MUSICAL OVERTONE OF PENITENTIAL PSALM NO. 51 IN POLISH RELIGIOUS SONGS

Summary

In the reservoir of prayers and church songs, Psalm 51, briefly titled *The Miserere Psalm* or „Prayer of Repentance”, has the role of being the most important and popular penitential psalm. Among the many translations of this psalm special meaning was given by the poetic paraphrase of Franciszek Karpiński, which begins with the verse: *Bądź mi litościw, Boże nieskończony* („Have mercy on me, O God”). In the last two centuries many melodies were composed for this translation. The melody, published for the first time in 1878 in Krakow in the *Śpiewniczek* of Rev. Jan Siedlecki, gained a prominent place in songbooks and in oral tradition. Since then, this melody has, with minor changes, been consistently reprinted several times up to the present. The free translation of *The Miserere Psalm* was also used for a few other songs of penitential character. Among them are psalm songs which in structure and melodic pattern are based on Gregorian psalm tones. The main theological value of the teaching contained in Psalm 51 consists not only in its penitential character. This Psalm also expresses a trustful prayer for forgiveness and beseeches God’s help in conversion.

Słowa kluczowe: psalm, śpiew religijny, pieśń kościelna.

³¹ Duchową głębię omawianego psalmu trafnie ukazuje G. Ravasi w: *Psalmy modlitwą ludu Bożego*, tłum. F. Gołębiowski, Częstochowa, 1998, s. 77–85.

³² Tamże, s. 80.